

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 14, Issue: 4, November 2022

www.historystudies.net

İAŞE NEZARETİ VE İAŞE NAZIRLARI (1918-1919)

Ministry of Food and Ministers of Food

Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Aydın

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

maydin@omu.edu.tr

HISTORY
STUDIES

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 14.09.2022
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 09.11.2022
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1102

Atıf – Citation:

Mehmet Aydın, "İaşe Nezareti ve İaşe Nazırları (1918-1919)",
History Studies, 14/4, Kasım 2022, s. 767-779.

İAŞE NEZARETİ VE İAŞE NAZIRLARI (1918-1919)*

Ministry of Food and Ministers of Food

Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Aydın

Öz

Birinci Dünya savaşı ile birlikte ortaya çıkan temel ihtiyaç maddelerinin karşılanması meselesi ve bu meselenin halli için yapılan çalışmalar neticesinde Osmanlı devleti İaşe Nezareti'ni kurdu. Nezaret yaklaşık beş ay kadar kısa bir süre faaliyet gösterdi. Bu süre zarfında üçü asil, üçü vekil olmak üzere beş nazır görev yaptı. Bu makalede kurulan İaşe Nezareti bütün yönleriyle incelenmeye çalışıldı. Nezaretin kuruluş sebepleri, kuruluşu, görev ve yetkileri, teşkilatlanması, nazırları ve lağvedilmesi hususları ele alındı. Çalışma arşiv belgeleri, gazeteler, süreli yayınlar, araştırma ve inceleme eserlerinden yararlanılarak hazırlandı.

Anahtar kelimeler: Savaş, iaşe, nezaret, nazır, yolsuzluk

Abstract

As a result of the issue of supplying basic needs and the efforts made to solve this issue which emerged during the First World War, The Ottoman state established the Ministry of Food. The ministry operated for a short period of about five months. During this period, five ministers, three of whom were principals and three were deputies, served. In this article, the Ministry of Food were handled in details. Additionally, the reasons for the establishment of the Ministry of Food, its duties, powers, organizations, ministers and abolition were all discussed. The study was conducted by using archival documents, newspapers, periodicals, research and analysis work.

Keywords: War, food, surveillance, minister, corruption

* Bu çalışma “Mütareke Döneminde İstanbul İaşesi (1918-1919)” adlı doktora çalışmasından türetilmiştir.

Giriş

Savaşlar, kuraklık, salgın hastalıklar, paranın değerinin düşmesi, maliyetin yükselmesi, idarî ve malî yolsuzluklar iâşe buhranının ortaya çıkışına etki eden hususlardır.¹ I. Dünya Savaşında, bahsedilen bu şartların önemli bir kısmı gerçekleşmiş ve sonuç itibarıyla özelde İstanbul, genelde ise bütün Osmanlı topraklarında büyük bir iâşe bunalımı yaşanmaya başlanmıştır.

Savaşın patlak vermesiyle Osmanlı hükümeti seferberlik ilan etti ve seferberliğin ilanından sonra % 80’i ziraatla uğraşan genç nüfus silah altına alındı. Devletin, 1873-1894 doğumları silah altına alması ziraatla uğraşan genç nüfusun artık ziraî üretimden uzaklaşması demekti ki, bu da ziraî üretimin önemli ölçüde düşmesi sonucunu doğurdu.² Bunun olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla hükümet 18 Eylül 1916 tarihinde, “Zirai Mükellefiyet” adı altında geçici bir kanunu yürürlüğe koydu. Bu geçici kanuna göre, çiftçi olup, askeri hizmet dışında kalan erkek ve kadınlar, ziraat işlerinde çalışmakla yükümlü tutulmuşlardı. Ayrıca hükümet, çiftçi olmayanlardan askeri yükümlülük dışında kalanları da yükümlülüğe tabi tutmaya yetkili kıldı. Bütün bu tedbirlere rağmen ziraî üretimde bir düzelme olmadı, üretim düşüşü devam etti.³

Bu dönemde üretimdeki gerileme sadece ziraat alanında olmadı. Sanayi alanında da önemli bir gerileme yaşandı. Zaten buğday üretmek, tütün ve deri işlemek ve geleneksel ipekçilikten oluşan sanayi üretiminin yetersizliği, Osmanlı Devleti’nin sanayisiz bir ekonomi olması anlamını taşıyordu. Bu da halkın sanayi ürünlerini ithalat yoluyla karşılaması sonucunu doğurmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul’un denizden ablukaya alınması ile batıdan İstanbul’a ulaşan ticaret yolları büyük ölçüde tıkanı. Bu durum İstanbul’un ithalatını çok olumsuz etkiledi ve dolayısıyla İstanbul’da yaşayanlar iâşe bakımından büyük bir sıkıntı içerisine girdi.⁴

Savaş döneminde Anadolu’dan beslenmeye çalışan İstanbul, bu bakımdan da sorunlar yaşadı. Çünkü Osmanlı ekonomisinin dahili bütünlüğü zayıftı. İstanbul, İzmir gibi merkezi şehirlerin dış dünya pazarlarıyla olan bağlantıları gelişmiş olmasına rağmen, ülkenin diğer bölgeleriyle olan bağlantıları fevkalade zayıf ve yetersizdi. Bu yüzden İstanbul ağırlıklı olarak hububat tüketimini Avrupa ve Amerika kaynaklı olarak gerçekleştiriyordu.⁵ Savaş sebebiyle bu kaynaklardan mahrum olan İstanbul, Anadolu’ya yönelmek zorunda kalmışsa da bağlantısızlık sebebiyle bu kaynaktan da rahatlıkla istifade edememiştir.

Bütün bunların yanında İttihat ve Terakki Hükümetlerinin iâşe sorununu çözmeye yönelik aldıkları önlemlerin yetersizliği ve başarısızlığıyla, yine onlara yönelik olarak yapılan yolsuzluk suçlamaları da iâşe sıkıntısının çığ gibi büyümesinde sebep teşkil etti. Özellikle hükümetin kendi eliyle bir takım savaş zenginleri türetmesi ve bunu da halkın nafakası üzerinden gerçekleştirdiği iddiaları o dönemin en popüler bakış açısını oluşturdu. Dolayısıyla hükümetlerin bu tutum ve davranışlarının da iâşe işlerinin çözümsüzlüğünün kaynağını teşkil ettiği ileri sürüldü.⁶

¹ Sabri F. Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984, s. 82-94.

² Osman Köse, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Canik’in İaşe Durumu (1914-1918)” *Bellekten*, S: 238, Aralık-1999, Ankara- 2000, s. 778.

³ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, T.T.K. Yay., Ankara, 1994, s. 35, 36.

⁴ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1998, s. 24.

⁵ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, s. 19.

⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. III, kısım: 4, Türk tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983, s. 539-543.

Sonuç itibarıyla savaşın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan iâşe sorunu ve bu sorunun bir türlü çözümlenemeyişi yeni arayışları gündeme getirdi. Bu arayışlar da çözümün geniş yetkilere sahip bir nezaretin kurulmasıyla mümkün olabileceği düşüncesini ortaya koydu.

1. İâşe Nezareti'nin Kuruluşu, Görev ve Yetkileri

Ülkenin iâşe işlerini düzenlemek maksadıyla 30 Temmuz 1918'de İâşe Nezareti'nin kuruluşu hakkındaki kararname kabul edildi. Kabul edilen bu kararname 17 Ağustos 1918'de Takvim-i Vekayi'de neşredilerek 18 Ağustos 1918'de yürürlüğe girdi. 28 maddeden oluşan söz konusu kararname ile İâşe Nezareti'nin görev ve yetkileri belirlendi. Buna göre Nezaret, ordunun ve muhtaç ahalinin, devlet memurlarının iâşesini ve diğer ihtiyaç maddelerini tedarik edecek, hayat pahalılığını önleyecek, halka yardım eden kurumların ihtiyaçlarının karşılanmasında kolaylık sağlayacaktı.⁷

Bu maksadın gerçekleştirilebilmesi için nezaret her türlü alım-satım işlemlerinde bulunabilecek, devlet adına sanayi işletmeleri kurabilecek, üretimin arttırılması ve nakliyenin sağlanabilmesi için Harbiye Nezareti'nden işgücü temin edebilecek, askeri amaçlı kullanım dışındaki tüm kara, deniz ve demiryolu ulaşımı nezaretin emrine verilecek, hükümetçe toplanan öşür, Maliye Nezareti'yle anlaşmak suretiyle belirlenen fiyat üzerinden alınacak, öşürün bir misli ürün de nezaretçe belirlenecek fiyat üzerinden alınacak, ihraç izni nezaretçe verilecek, her türlü kamulaştırma nezaretçe yapılacak, ayrıca nezaret gıda ve ihtiyaç maddelerine azami fiyat belirleyebilecek, bunların ticaretiyle uğraşanları teftiş edebilecekti. Nezaret sadece sivil halkın değil, ordunun iâşesini de temin edecekti. Böylece 18 Ağustos 1918'de, daha önceden askerlerin eline geçmiş olan iâşe işleri yeniden sivillerin yetki ve görev alanına geçmiş oluyordu.⁸

Yeni kanun, iâşe işleriyle etkili ve etraflı bir şekilde çalışabilmek için kuvvet ve yetkileri temin etti. Bu sebeple kurulan İâşe Nezareti'nin meseleleri çözüme başarılı olacağı ümit ve beklentisi doğdu. İşin, geniş yetkilere sahip ve bütün nakliye vasıtalarına hakim müstakil bir nezarete tevdi edilmiş olması, hükümetin bütün erkanının işleri düzeltmek için ciddi bir şekilde ihtiyaç hissetmeleri, iâşe işleriyle meşgul olacaklarını söyleyen kişilerin ciddiyet ve katıyetle çalışmaya azmetmeleri yolundaki beyanatı, sansür tahdidinin kalkmış olmasıyla halkın açık bir şikâyet hakkını elde etmiş olması ve bugüne kadar elde edilen tecrübelerden istifade edilebilmesi imkanının bulunması bu beklentileri kuvvetlendiren sebepler oldu.⁹ Özellikle sansür tahdidinin kalkmasıyla birlikte gazeteler eski korkularını atıp iâşe ile ilgili acı haberler yazmaya başladılar. Bunun üzerine yetkililer ittihatçı Tanin gazetesi aracılığıyla kendilerine yapılan eleştirileri cevaplama ihtiyacı hissettiler.¹⁰ Böylece iâşe işleri basının en önemli gündem maddesini oluşturdu. Bu işle uğraşanlar ise, faaliyetleri noktasındaki basının kendi üzerlerindeki baskısını hissederek, ona karşı sürekli açıklama yapmak zorunda kaldılar. Yani, basın iâşeyi denetleyen bir mekanizma haline geldi.

2. İâşe Nezareti'nin Teşkilatlanması

İâşe nezareti çok zor ve önemli görevler üstlenmişti. Fakat bütün bu görevlerin gereğini yerine getirecek ve karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilecek kurulu bir düzeni ve oturmuş bir teşkilatı olmadığı için, yeni bir yapılanmanın içerisine girmesi gerekiyordu. Bu nedenle, bir

⁷ *Düster*, İkinci Tertip, c. 10, Evkaf Matbaası, 1928, s. 558-563, *Takvim-i Vekayi*, 17 Ağustos 1334/1918, No: 3320, *Vakit*, 18 Ağustos 1334/1918, No: 298.

⁸ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. III, kısım: 4, s. 543, 544.

⁹ Ahmet Emin, "İâşe Nezareti", *Vakit*, 19 Ağustos 1334/1918, No: 299.

¹⁰ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. III, kısım: 4, s. 544.

teşkilat vücuda getirmek zorunluluğu hasıl oldu. Nezaret kurulur kurulmaz paket postahanesinin binasında çalışmaya başladı.¹¹

İaşe Nezareti, teşkilatlanması sürecinde de birtakım problemlerle karşılaştı. Çünkü iaşe işlerinin askerlerden alınıp, sivillerin eline geçmesi askerlerin kırgın bir tavır takınması sonucunu doğurdu. Bu da nezaretin teşkilatlanması sürecinde askerlerden gerekli yardımı alamamasına sebep oldu. Bu ise, iaşe işlerinin düzene girmesini engelliyordu. Cavit Bey 21 Eylül 1918 tarihli notunda bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Herkesin kalbinde ümitler beslenen iaşe henüz mecray-ı tabiisine girmek şöyle dursun, eskisinden daha fena bir şekil almış. Günü gününe yaşıyor. Bir taraf asker, kendisine ait olmayan bir iş gibi telakki ediyor, diğer taraf bitmek bilmeyen teşkilatını hazırlıyor...”¹²

Bütün bu şartlar dahilinde yeni kurulan İaşe Nezareti teşkilatlanma sürecini başlatmış oldu. Merkez teşkilâtı dört Müdüriyet-i Umumiyye’den oluştu: Birincisi, âşar ve bir mislini toplayarak ihtiyacı tespit ile ordulara, memurlara ve muhtaçlara dağıtmakla uğraşacak olan Muamelât-ı İdariye Müdüriyet-i Umumiyesiydi. Bu müdürlük üç şubeden oluştu: Birincisi mülkî ihtiyaçları, ikincisi askerî ihtiyaçları tespit ve tayin edecek, üçüncüsü ise zahireleri toplayarak ihtiyaca göre dağıtma işiyle ilgilenendi.

İkincisi âşardan ele geçmeyen veya ele geçtiğinde yeterli olmayan eşyayı ölçüsüne tamamlamak için piyasadan satın alma işiyle uğraşacak ve aynı zamanda üretimi arttırmak için gerekli tedbirleri alacak ve imalatta bulunacak olan Muamelat-ı Ticariye Müdüriyet-i Umumiyesi’dir.¹³ Bu müdürlük on şubeden oluştu: Bunlar; mahrukât, hububat, mevadd-ı ibtidaiyye, mamulât-ı mütenevvia, melbusat, mensucat, levazım, mevadd-ı gıdaiyye, mevaşi ve tahniye şubeleridir.¹⁴

Üçüncü müdürlük ise nakliyat işleriyle uğraşacak olan Nakliyat Müdüriyet-i Umumiyesi’dir. Deniz, demir ve karayolu nakliyatıyla uğraşacak üç şubeden oluşmuştur.

Dördüncüsü ise; yürürlükteki işlemleri takip edecek, gerekli bilgileri toplayacak, ülkenin iktisadi dengesini tespit ederek onu korumaya çalışacak olan Muvazene Müdüriyet-i Umumiyesi’dir.

Bunlardan başka Nezaretin bir Kalem-i Mahsus bir de Muhasebe Müdüriyeti bulunacaktı.¹⁵ Bu Müdüriyet-i Umumi’lere yapılacak atamalar için Nazır Kemal Bey şu isimleri zikretmiştir: Muvazene Müdüriyet-i Umumiyesi’ne henüz isim belirlenmemiş, Muhasebe Müdüriyeti’nin tayini Maliye Nezareti’ne ait olduğundan diğer dört Müdüriyet-i Umumiye’nin adayları ifade edilmiştir: Muamelat-ı İdariye Müdüriyeti’ne Şehremaneti Müfettiş-i Umumisi Lütfi Bey, Muamelat-ı Ticariye Müdüriyeti’ne emekli ve ticaretle uğraşan Ali İhsan Bey, Nakliyat Müdüriyeti’ne Postalar Müdür-i Umumisi Rana Bey, Kalem-i Mahsus Müdüriyeti’ne Halep Posta Başmüdürü Nureddin Bey tayin olunacaklardır.¹⁶

Diğer yandan Nezaret matbuatla sürekli temas kurarak halkı doğrudan bilgilendirmek için bünyesinde bir Matbuat Kalemi oluşturdu. Bu kalemin başına da matbuat erkanından Galib Bahtiyar Bey getirildi.¹⁷

¹¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşındaki Ekonomik Düzenlemeler İçinde İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey’in Yeri” *XII. Türk Tarih Kongresi*, c. III, Ankara 1999, s. 1172.

¹² Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, c. III, Kısım 4, s. 539.

¹³ *Tanin*, 25 Ağustos 1334/1918, No.3486.

¹⁴ *Vakit*, 2 Eylül 1334/1918, No.311.

¹⁵ *Tanin*, 25 Ağustos 1334/1918, No.3486.

¹⁶ *Tanin*, 25 Ağustos 1334/1918, No.3486.

¹⁷ *Tanin*, 25 Ağustos 1334/1918, No.3486.

Merkezdeki teşkilatlanma biraz zaman aldı. Aşocakları, ekmek tevzi mahalleri ve ambarların devrine Ekim ayı başında başlanacağı ve o ana kadar İaşe Nezareti'ne tayin edilen memurların da ay başında yeni görevlerine başlayacakları bildirildi.¹⁸

Bunun yanında İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlı bulunan değirmenlerin peyderpey İaşe Nezareti'ne devrine başlandı. Bu cümleden olmak üzere Paşa Limanı, Kasımpaşa, Hasköy ve Ada Değirmenleri Nezaret emrine geçti.¹⁹

İaşe Nezareti taşrada yapacağı teşkilatlanmayı da merkez teşkilatı esasına göre düzenlemeye çalıştı. Önemli merkezlerde birer İaşe Müdüriyeti teşkil olundu. Diğer yerlerde ise birer mübayaa vekili bulunduruldu. Taşra iaşe memurları özellikle üretici ile ilişki kuracaklarından muamele işlemlerinde onları ürkütecek davranışlara yönelmeyeceklerdi. Bunun temini için Nezaret görevlilerden üreticiyle olan işlemleri yürütmeleri esnasında devlet memurları gibi değil tüccar gibi davranmaları yönünde talepte bulundu. Bu şekilde Nezaret üreticilerle yakından ve samimi kurulan ilişkilerle üretimin artırılması için katkı sağlamaya çalışıyordu.²⁰Daha sonra taşra iaşe müdürlüğü görevlerine atamalar yapılmaya başlandı.²¹

3. İaşe Nazırları

3.1.Kemal Bey

İaşe Nezareti'nin başına İttihat ve Terakkinin İstanbul murahhası Kara veya Nargileci diye anılan Kemal Bey getirildi. Kemal Bey'in 18 Ağustos 1918'de yapılan ataması 21 Ağustos 1918'de Takvim-i Vekayi'de yayınlandı.²²

Kemal Bey'in bu göreve getirilmesinde savaşın başından beri "milli" şirketlerin idaresinde bulunması sebebiyle deneyim kazanmış olduğu düşüncesiyle, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülkenin her tarafına dal budak salmış olması etkili oldu.²³ Kemal Bey yeni görevinde başarılı olabilmek için Kör Ali İhsan, Memduh Şevket, Baytar Rasim, Sarı Efe Edip ve Karaoğlu Hasan Bey gibi güvendiği isimlerden yardım aldı.²⁴

Kemal Bey'in nazırlığı döneminde İaşe Nezareti'nin kuruluşunun ve yurt çapında teşkilatlanmasının tamamlanmasına ve bu amaçla faaliyet gösteren tüm işletmelerin nezaretin emrine verilmesine çalışıldı. Ayrıca spekülasyon ortamında zor durumda kalan sabit gelirli memur kesimine el uzatılması Kemal Bey'in ilk icraatı oldu. Savaş döneminde fakirleşen bu kesime sübvansiyonlu ekmek dağıtımına gidilerek, elbise, ayakkabı ve benzeri ihtiyaçları karşılanmaya çalışıldı. Ayrıca fakirlere ve muhtaçlara yemek verecek aşhanelerin sayısı da artırıldı.²⁵

¹⁸ *Tanin*, 21 Eylül 1334/1918, No.3510.

¹⁹ *Tanin*, 22 Eylül 1334/1918, No.3511.

²⁰ *Tanin*, 25 Ağustos 1334/1918, Nu.3486. Ayrıca teşkilatlanma için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1982, s.309.

²¹ Hüdavendigar İaşe Müdüriyeti'ne Edremit eski kaymakamı Hakkı Baha, Adana'ya Aşar ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Müfettişlerinden müstafi Abdulahad Nuri, Bolu'ya Mecutözü Kaymakamı Mithat, Menteşe'ye Mamuratul-Reşad Kaymakı Yusuf Ziya, Eskişehir'e ise İnegöl Kaymakamı Said Bey atandı. *Tanin*, 21 Eylül 1334/1918, No.3510.

²² Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, c.III, Kısım:4, s. 357.

²³ Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 125.

²⁴ Arif Oruç, *Kara Kemal'in Son Günleri*, Hazırlayan ve Notlandıran: Tahsin Yıldırım, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2021 s.24

²⁵ Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat...* s. 310.

“Kara Kemal’in yönetiminde çok değişik, çoğu kez çelişkili ve yetersiz yöntemler denenerek İstanbul’un beslenme sorunları çözülmeye çalışıldı. Ve bu çabalar geleneksel Osmanlı toplumunun devlet müdahaleciliği sınırlarına çıkılarak yapıldı ...”²⁶

Kemal Bey’in nazırlığı Talat Paşa Hükümetinin istifasıyla sona erdi. Yani Kemal Bey’in nazırlığı yaklaşık bir buçuk ay sürdü. Bu bir buçuk aylık zaman zarfında Kemal Bey icraatları yönüyle çok büyük eleştirilere maruz kaldı. Bu eleştiriler, yolsuzluklar ve suiistimaller üzerinde yoğunlaştı. Özellikle ihale yolsuzluğu, denetimsizlik ve başı bozukluk, kalitesiz ve sağlıksız ekmek dağıtımı ve halkın ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması gibi konular eleştirilen hususların başında geldi.²⁷ Hatta bu dönemde nezaret bünyesindeki kadroların belli şahıslara peşkeş çekildiği ve bu kadroların daha sonraki dönemlerde de iaşe işlerinin başarısız oluşunda önemli rol oynadığı düşüncesi hakim rol oynadı²⁸

Böylece daha sonraki dönemlerdeki İaşe işlerinin başarısız oluşunun faturası da Kara Kemal Bey’e kesilmiş oldu.

Kara Kemal’in İaşe Nazırı olduğu dönemde fiiliyatta çok sınırlı şeyler gerçekleştirebilmiş olmasına rağmen düşünce planında birtakım projeler ve geliştirdiği de ifade edilmelidir. Bu projelerin özünü, askerlerin uygulamaları olan doğrudan üretme ve el koymaya yönelik uygulamalar değil, işleri erbabı olanlara ve sahiplerince yaptırma, aynı zamanda yaptırılan bu işleri, sonuçları ve uygulamaları itibarıyla denetleme oluşturuyordu.²⁹ Ancak bu projelerin gerek uygulamaya konulabilmesi gerekse de uygulamaya konulabilenlerin de başarılı sonuçlar vermesi mümkün olmadı.

3.2. Celal Muhtar Bey

14 Ekim 1918’de kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükümetinde İaşe Nezareti’ne, Hilal-i Ahmer Müfettiş-i Umumisi Dr. Celal Muhtar Bey atandı.³⁰ İttihatçıların iktidardan uzaklaşması ve yeni kabinenin kurulup İaşe Nezareti’ne yeni bir nazırın gelmesiyle artık geçmiş dönemdeki iaşe sıkıntılarının yaşanmayacağı ve nezaretin kuruluş amacına hizmet eden bir kurum haline döneceği umudu doğdu.

Yeni nazırın işbaşına geldiği gün, ekmek çıkartılması konusunda sıkıntı yaşandı. Çünkü Tahniye Müdüriyet-i Umumiyesi unsuzluk yüzünden ekmek çıkaramayacak durumdaydı. Nezaret bir gün öncesine kadar un verememişti. Ekmek tevziyatıyla uğraşan İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi, maliyeden aldığı 140 bin lira ile piyasadan un tedarik etmekteydi. İaşe Nezareti, Talat Paşa Kabinesinin istifasından bir gün önce un verme işini deruhte etmişti, bu sebeple de Maliye Nezareti Nezareti daha önce verdiği bu un parasını kesmişti. Nezaretin elinde ise ancak bu bir milyon kilo buğday vardı. Bu da İstanbul’un ancak iki günlük ihtiyacını karşılayabilecek bir

²⁶ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985*, s. 19. Bu dönemde İttihatçılar kendilerine yakın olan kişilerden bir burjuva kesimi oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun için de gıda maddelerinin yüksek fiyatlarla satılmasına izin vererek yüksek kazançlar elde edilmesine göz yummuşlardır. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, s. 20.

²⁷ Ali Kemal “İaşe Neazreti” *Sabah*, 3 Kanun-ı Sani 1335/3 Ocak 1919 No: 10461. “İktisad-ı Milliyi inkişaf ettirmek namı altında tesis olunan Usul-u Şekavet ile İttihat ve Terakki sergerderleri bu biçare milletin bilhassa fakir sınıfın nafakasına musallat oldular. İçlerinden 8-10 kişiyi zengin etmek pahasına halkı aklıktan öldürecek dereceye getirdiler.” Ensarzade, “İaşe Meselesi” *Tasvir-i Efkar*, 16 Şubat 1335/ 1919, No: 2654

²⁸ Muamelat-ı Ticariye Müdür-i Umumisi Nebil Bey, 800 kuruş maaşla küçük bir memur iken, 7500 kuruş maaşla bu göreve atanmış, Hububat Müdürü Arif Bey, Bergama kaymakamlığından mustafi iken 5000 kuruş maaşla bu göreve atanmış, Mevadd-ı Gıdaiye müdürü Tevfik Bey Harbiye Nezareti’nde 1500 kuruşla mümeyyiz iken 5000 kuruşla bu göreve atanmış, İhtiyacat Müdürü Hilmi Bey, Şehremanetinde 2500 kuruşla görevli iken 5000 kuruşla bu göreve gelmiş, Mevaşi müdürü Nazif Bey 1500 kuruşla Maliyede görevli iken, 5000 kuruşla bu göreve gelmiştir. Ali Kemal “İaşe Nezareti” *Sabah*, 3 Kanun-ı Sani 1335/ 3 Ocak 1919 No: 10464.

²⁹ Selim İlkin, İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşındaki Ekonomik Düzenlemeler İçinde İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey’in Yeri”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2000 s. 1173

³⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, Dosya Usulü İradeler Tasnifi, 4/17-1.

miktardı. Aynı zamanda bu buğdayı hemen öğütmek de imkansızdı. Çünkü Nezaret tarafından el konulmuş değirmenler tüccara ait daha önce verdiği bu un parasını kesmişti. Nezaretin elinde ise ancak bu bir milyon kilo buğday vardı. Bu da İstanbul'un ancak iki günlük ihtiyacını karşılayabilecek bir miktardı. Aynı zamanda bu buğdayı hemen öğütmek de imkansızdı. Çünkü Nezaret tarafından el konulmuş değirmenler tüccara ait buğdayı öğütmekle meşguldü. Bu sebeple Celal Muhtar Bey un ihtiyacını eskiden olduğu gibi un piyasasından sağlama yoluna gitti.³¹

Celal Muhtar Bey un tüccarlarını nezarete çağırarak pazarlığa girişti.³² Bu pazarlığın sonunda un tüccarlarının yüksek fiyat istemeleri üzerine daha önce nezaretin el koymuş olduğu değirmenlerde tüccar için buğday öğütülmesi menedildi ve bizzat nezaret için buğday öğütülmesi emredildi. O güne kadar tüccar buğdayının öğütülmesi için nezarete vagon başına 150 lira ücret ödüyordu. Ayrıca değirmenlerdeki iş başlarına vagon başına 450 lira ücret verilmesi de piyasa da mukannen gibi bir şeydi Hükümet tüccardan un satın aldığı için bu para netice itibariyle tüccar tarafından değil, hazine tarafından ödenmiş oluyordu. Tüccar hükümete un satmak suretiyle her türlü masrafı çıkardıktan sonra, çuval başına on lira fazla kâr ediyordu. 18 Ekim'den itibaren ilk defa piyasadan un almaksızın İstanbul'un ekmeği hazırlandı. Böylece, tüccar en büyük müşterisini kaybettiği için mallar her gün 2, 3 kuruş nispetinde indi. Beş gün zarfında 33 kuruştan 21 kuruşa düştü. Günlük sarf olunan 5.200 çuval un üzerinden hazine günde 60 bin lirayı aşan ayda 2 milyon lirayı bulan bir tasarruf elde etme imkanını buldu.³³

Celal Muhtar Bey'in bu icraatları kamuoyunda olumlu karşılandı. Ayrıca onun gibi birinin bu göreve getirilmiş olmasının, İzzet Paşa Hükümeti'nin işe işlerini ne kadar ciddiye aldığı bir göstergesi olarak kabul edildi.³⁴ Ancak Celal Bey bu görevde fazla kalmadı. Ticaret ve Ziraat Nazırlığına atandı.³⁵ Böylece İaşe Nezareti kuruluşunun üzerinden çok fazla süre geçmemesine rağmen iki nazır değiştirdi.

3.3. Muzaffer Bey

Ahmet İzzet Paşa'dan sonra Tefik Paşa'nın 11 Kasım 1918 de kurduğu hükümette işe nazırı belirlenemedi ve çok kısa zamanda bu nazırın seçileceği ifade edildi.³⁶ Daha sonra bu görevi Muhasebe-i Umumiye-i Maliye eski müdür muavini Muzaffer Bey İaşe Nazırı vekili olarak üstlendi.³⁷ Yeni nazır işten anlamadığını ileri sürerek; işe işleriyle uğraşmak üzere tüccardan Abud Efendi, Ticaret Odası Reisi Mustafa Bey ve Muhamin Diyosisi Efendi'den oluşan bir komisyon kurdu. Halkın ihtiyacını yeterli miktarda karşılamak üzere piyasadan un mübayaaya ederek ekmekleri pişirtti. Dolayısıyla Muzaffer Bey'in nazırlığı döneminde un tekrar mübayaaya

³¹ *Tanin*, 19 Teşrin-i Evvel 1334/ 19 Ekim 1918 No: 3538 Celal Muhtar Bey'in gazetelere verdiği Beyanat için ayrıca bkz. Toprak, *Milli İktisat*, s.310,311, 119 nolu dipnot.

³² "Uncuları çağırarak un almaya teşebbüs ettim. Çuvalına, cinsine göre, 25, 28, 30 lira istediler. Halbuki çok iyi biliyordum ki, bu paraya verdikleri unun maliyeti 18, 19 liradan fazla değildi. Bir de bir okka buğdaydan bir okka un yapabilmek için içine arpa, paspal ve hatta saman karıştırıldığını da biliyordum. Çaresizlik içinde bulunduğum için ister istemez pazarlığa giriştim. Fikrimin tüccarın menfaatine hanel vermemeğe olduğunu fakat kendilerinin de menafii umumiyeyi nazarı dikkate almaları lâzım geldiğini söyledim. Maalesef sözüm çok tesir etmedi. Pek az tenzilât icra ettiler. Unu arzu edemeyeceğim bir fiyata satın aldım." *Tanin*, 19 Teşrin-i Evvel 1334/ 19 Ekim 1918, No: 3538.

³³ *Tanin*, 19 teşrin-i Evvel 1334/ 19 Ekim 1919 No: 3538.

³⁴ "İzzet Paşa İaşe işlerinin ehemmiyet-i azimesini takdir etmiş ve İaşe Nazırlığına Celal Muhtar Bey'i tayin etmiştir. Celal Muhtar Bey gayret ve hammiyeti, faaliyet ve dirayetiyle 2, 3 haftalık müddet-i memuriyeti esnasında işe işlerinde büyük tahavvüller icrasına muvaffak oldu." Ebbuzziyade, "İaşe İşleri", *Tasvir-i Efkar* 21 Mart 1335/1919, No: 2687, *Minber*, 25 Teşrin-i Sani 1334/ 25 Kasım 1918, No: 24.

³⁵ *Sabah*, 27 Teşrin-i evvel 1334/ 27 Ekim 1918, No: 10395.

³⁶ *BOA, DÜİT*, 4/18-1

³⁷ *Minber*, 14 Teşrin-i Sani 1334/14 Kasım 1918, , No: 13, *Minber*, 29 Teşrin-i Sani 1334/ 29 Kasım 1918, No: 28.

yoluyla temin edilmeye başlandı. Ancak işlerin bu şekilde yürümeyeceğini anlayarak İaşe meselelerinin çözülmesinin mümkün olmayacağı düşüncesiyle nazırlık görevinden istifa etti.³⁸

3.4. Raşit Bey

Daha sonra İaşe Nazırı olarak Maliye Heyet-i Teftişiyyesi birinci müfettişlerinden Raşit Bey tayin edildi.³⁹ Raşit Bey İaşe işlerini yoluna koyabilmek için bir program hazırladı. Hazırlanan bu program ana hatları ile şu şekildedir:⁴⁰ Üretim tanzim edilecek ve arttırılacaktı. Bunun için hükümet hiçbir yönde müdahale etmeyecekti. Olağanüstü şartlar içerisinde bulunulmasına rağmen, hükümet fertleri tarafından yetkileri haricinde bulunan hususlarda vuku bulacak istekleri kabul edilerek yardım edilecekti. İstanbul vilayeti ziraatçilerine birinci bedel misli % 10 zam ile 250 bin kilo tohumluk buğday, arpa ve yulaflık verildi. Fertlerin hükümetten talepleri Hazine-i Celile'den mümkün mertebe ödenmeye çalışılacaktı. Bütün üretim vasıtaları en iyi ve salim bir şekilde tedricen yine ahaliye iade olunacaktı. İhracat yasaktı. Ulaşımın müstehlik mahallere yapılabilmesi için geleceğe yönelik tedbirler alınacaktı. Kömür olmasından dolayı sadece kayık ve yelkenlilerle yapılan ulaşım, kömür meselesinin çözümlenmesinden sonra İaşe malları ve zahiresi demir yolları ile taşınacaktı. Vagon satmak ve rüşvet vermek gibi uygulamaların kaldırılmasına çalışılacaktı. Bunlardan başka ulaşımında otomobil, at, araba ve deve gibi vasıtalar ile ulaşımın kişi veya şirketlerden arzu edenlere ve şartları uygun olanlara taahhüt suretiyle ihalesi tercih edilecekti.

İaşenin ulaşımında sahip olduğu öncelikten istifade edilerek, elindeki sermaye ile tüketim mallarında ticari vasıtalarla satın alınıp bunlar yüksek piyasalı bölgelere sevk edilerek piyasa ucuzlatılacak spekülasyona engel olunacak şekilde de satışı sağlanacaktı.

Aracıların gereğinden fazla olmaları kaldırılarak, fiyat artışı bu suretle önlenmeye çalışılacaktı. Son derece mecburiyet hissedilmedikçe narh konulmayacak ve narh hilafında hareket edenler mahkemeye sevk edilmeyecekti.

Çaresizlere hayatlarını temin için ehven fiyatla dağıtım yapılacak. Bu uygulamada milliyet, mezhep ve tabiyet farkı gözetilmeyecekti. Hükümetin yardımına ihtiyaç duyan gerçek çaresizler bu imkândan faydalanacaktı.

Ulaşım araçları temin edilince taşra ambarlarında mevcut bulunan hububat ve erzak İstanbul'a getirilecek ve buğday fiyatlarında düşüş sağlanacaktı. Ayrıca ekmeklerin yapımında arpa ve mısır karışımı ya tamamen kaldırılacak ya da cüz'i bir orana indirilecekti. Nüfus başına verilen ekmek miktarı ise, yavaş yavaş yarım kiloya çıkarılacaktı.

Raşit Bey hazırladığı bu programı uygulamaya dahi fırsat bulamadan hükümet ile değirmenciler arasında akdedilen mukaveleye imza atmak istemedi ve istifa etti. Raşit Bey, hükümetin değirmencilerle akdettiği bu mukaveleye devlet hazinesinin zarara uğratıldığı gerekçesiyle imza atmadı.⁴¹

Raşit Bey'in devletin zarara uğratıldığı gerekçesiyle imzalamayarak nazırlıktan istifa ettiği mukavelenin içerdiği hususlar şöyledir:

³⁸ Vakıf, 28 Teşrin-i sani Kasım /1918, nr. 395. Muzaffer Bey "Şuraya idam sehpasını şuraya İaşe Nezareti iskemlesini koyun nezaret koltuğuna oturmam" diyerek istifa eder. *Vakıf*, 23 Kanun-ı Evvel 1337/ 23 Aralık 1921 No: 1450.

³⁹ *Minber*, 29 Teşrin-i Sani 1334/ 29 Kasım 1918. No: 28 Raşit Bey'e maliye mesleğinden gelmesi dolayısıyla bu görev için ehlidir diye tevdi edilmiş, ancak o bu görevi kabul etmek istememiştir. Kimsenin bu görevi üstlenmek istenmeyişinden dolayı Raşit Bey nazırlığı hammiyeten kabul etmiştir. *Vakıf*, 23 Kanun-ı Evvel 1337/ 23 Aralık 1921, No: 1450.

⁴⁰ *Sabah*, 31 Kanun-ı Evvel 1334/ 31 Aralık 1918, No: 10461

⁴¹ *Tasvir-i Efkar*, 2 Kanun-ı Sani 1335/ 2 Ocak 1919, No: 2609.

- Hükümetçe değirmenlere verilecek 100 kıyye buğdaya karşılık sahibi 80'ini un ve kepek olarak iade edecek 20'sini yani 1/5'ini ise, öğütme ücreti olarak alıkoyacaktı.
- Değirmenlerin öğütecekleri zahire İaşe Nezareti'nce verilecek istasyon ve iskelelerde değirmen memurlarına teslim edilecekti.
- Nakliye vasıtaları teminini hükümet deruhte edecekti.
- İstanbul liman ve istasyonlarından değirmenlere kadar olan nakliye ücreti hükümete aitti.
- Değirmenler İaşe Nezareti'nin ayrıca kontrolüne tabi tutulmayacak, yalnız çıkarılacak unların mukavele şartlarına muvafık olmadığı tahlil sonuçlarında ortaya çıkınca aradaki fiyat farkının üç misli ceza tenzil olacaktı.
- Nezaret vaktinde ve zamanında zahire veremez ve yahut değirmenler iaşenin verdiği zahireyi öğüttükten sonra, boş vakit bulurlarsa kendi hesaplarına zahire işleyebileceklerdi.⁴²

Hükümet bu mukavelenameyi beş değirmen sahibi ile akdetti. İstanbul'un günlük ihtiyacı yirmi vagon olduğu için her gün, beş vagonu da değirmencilere bırakılmak üzere, yirmi beş vagon zahire değirmenlere teslim edilmek durumundaydı. Böyle fazla karlı bir işi haber alan diğer değirmen sahipleri de aralarında bir şirket kurarak hükümetin beş değirmene verdiği kardan daha azı ile bu işi yapacaklarını bildirerek, bu mukavelenin feshini ve kendileri ile mukavele yapılmasını talep ettiler. Ancak akd olunan bu mukavele Meclis-i Vükela'nın kararıyla yürürlüğe konuldu.⁴³ Bu gelişme Raşit Bey'in istifasının haklı bir gerekçeye dayandığı düşüncesini ortaya koymaktadır.

3.5. İzzet Bey ve Abdurrahman Bey

Raşit Bey'in istifasından sonra, İaşe Nezareti'ne 31 Aralık 1918'de vekaleten Evkaf Nazırı İzzet Bey tayin edildi.⁴⁴ İzzet Bey, öncelikli olarak Anadolu'da bulunan hububatın İstanbul'a getirilmesine çalışılacağını ifade ederek, iaşenin vazifesinin ekmek yapımı ve dağıtımını olmadığını belirtti. Bunun için diğer mübrem ihtiyaç maddelerinin de temin edilmesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca İaşe Nezareti kadrosunun küçültülerek, nezaretin müdüriyete dönüştürülmesinin de faydalı ve iaşe umuru için de semeredar olacağını ileri sürdü. Günlük 100-150 bin lirayı bulan iaşe masraflarının alınacak tedbirlerle azaltılacağını beyan ederek, peyderpey iaşe buhranının sona ereceğini ve halkın rahat bir hayata sahip olmasa da birçok ihtiyacının karşılanabileceğini ifade etti.⁴⁵

İzzet Bey'den sonar İaşe Nezareti'ne vekaleten Abdurrahman Bey görevlendirildi. Abdurrahman Bey öncelikli olarak İaşe Nezareti'nde yüksek olan memur maaşlarını diğer memur maaşlarının seviyesine indirerek hazineye önemli bir meblağın kalmasını sağladı⁴⁶

Netice itibarıyla, kuruluşundan kaldırılışına kadar olan kısa bir zaman dilimi içerisinde nezaret koltuğuna oturan nazırlar daha henüz o koltuğa ısınmadan, bir program ortaya koymadan ya da hazırladıkları programları uygulamaya fırsat bulamadan o koltuktan inmek zorunda kalmışlardır. Zaten birçok nazırın da, nezaret görevini istemeden ve kerhen kabul ettiği de anlaşılmaktadır. Çünkü iaşe gibi müşkülâtli ve üzerinde birçok yolsuzluk şaibesi bulunan bir kurumda görev yapmak da gerçekten kabulü zor bir iş olarak görülmektedir. Hiçbir nazırın döneminde de iaşe işlerinin köklü bir şekilde çözümlenemediği anlaşılmaktadır.

⁴² *Tasvir-i Efkar*, 2 Kanun-i Sani 1335/ 2 Ocak 1919, No: 2609.

⁴³ *Tasvir-i Efkar*, 2 Kanun-i Sani 1335/ 2 Ocak 1919, No: 2609.

⁴⁴ Takvim-i Vekayi, 2 Kanun-ı sani/Ocak 1919, nr. 3435.

⁴⁵ *Tasvir-i Efkar*, 2 Kanun-ı Sani 1335, 2 Ocak 1919, No: 2609.

⁴⁶ Necati Çavdar, *Mütareke Dönemi'nin İlk Aylarında İstanbul'sa Ekmek Meselesi*, Belleten, C.LXXVIII, S.281, 2014, s.305

4. İaşe Nezaretinin Lağvı

Birinci Dünya Savaşının çıkması ile birlikte ortaya çıkan iaşe meselesinin çözümlenebilmesi için oluşturulan ve yaklaşık beş ay kadar bir sürede faaliyette bulunan iaşe nezareti de bu meseleyi çözmede yetersiz kaldı. Nezaret kuruluş ve teşkilatlanma sürecinde birtakım sıkıntılar yaşadığı gibi, işbaşına gelen nazırların icraatı noktasında da sıkıntılar yaşadı. Çünkü İttihat ve Terakkinin iktidardan uzaklaşmasından sonra çok sık değişen hükümetler doğal olarak icraatta bulunan bakanların da daha düşündükleri programı uygulayamadan görevlerinden ayrılmaları sonucunu doğurdu. Bu da İaşe Nezaretini, ortaya konulan kalıcı bir program dahilinde faaliyette bulunan bir kurum olmasını engelledi.

Nezaret, en etkili icraatını en uzun süre nazırlık koltuğunda oturan ve bir buçuk ay kadar bu koltukta kalan Kemal Bey zamanında gerçekleştirdi. İttihat ve Terakkinin hükümetten çekilmesiyle, Hürriyet ve İtilaf mensupları nezaret yönetimine getirildi ve bu da İaşe Nezareti'nin etkinliğini sınırladı.⁴⁷

Mütarekenin imzasından sonra Çanakkale Boğazının açılarak İstanbul'a büyük miktarda yiyecek maddesi, tekstil ve başka maddelerin de geleceği ve büyük bir ferahlık olacağı beklentisi içine girildi. Gazeteler ekim ve kasım ayının ilk günlerinde Çanakkale dışında çeşitli maddelerle yüklü gemilerin beklemekte olduğunu ve yakında geleceğini hemen hemen her gün yazıyordu⁴⁸ Bu beklentinin ortaya çıkması iaşe işlerinin nezaret şekliyle sürdürülmesine gerek kalmadığı tezinin ileri sürülmesi sonucunu doğurdu.⁴⁹

İaşe nezareti kurulduğu günden beri yolsuzluklara, suiistimallere adı karışan bir kurum oldu. Dolayısıyla bu nezaretin yiyicilerin ve hırsızların yuvası haline geleceği ve düzeltilmesinin de mümkün olmadığı görüşü ağırlık kazandı. Böyle bir görüşün gerek hükümette gerekse diğer kesimlerde ağırlık kazanması da nezaretin kaldırılması gerektiğini gündeme taşıdı.⁵⁰

Aynı zamanda iaşe bütçesinin nezaret itibarıyla tertip olunması ve fazla müdüriyetlerin görülmüş olması, bütçede bulunan fazla vazifelerin maaşları ve masrafların azaltılması gerekçesiyle de nezaretin lağvedilerek bir "Müdüriyet-i Umumiye Bütçesi" tertip edilmek suretiyle "Müdüriyet-i Umumiye" şekline dönüştürülmesi düşünüldü.⁵¹

Bütün bu anlayış ve düşüncelerin neticesinde iaşe nezaretinin lağvedilmesine karar verildi. Bu karar üzerine 20 Ocak 1919 Tarihli Kararname ile de İaşe Nezareti lağvedildi.⁵²

Sonuç

19. yy. da hızla gerileyen ve erimeye başlayan Osmanlı Devleti daha Trablusgarp ve Balkan savaşlarının yaralarını sarmadan kendisini I. Dünya Savaşı'nın içinde buldu. Savaş, zaten ekonomisi bozuk olan Osmanlı Devletini hayli yıprattı. Savaş başlar başlamaz bir iaşe meselesi ortaya çıktı. Ülke genelinde ortaya çıkan iaşe meselesinin çözümü için hükümet bir dizi tedbiri uygulama koymuşsa da arzu edilen neticeyi elde edemedi. Savaşın son aylarına doğru Talat Paşa hükümeti tarafında meselenin halli için 30 Temmuz 1918 tarihinde İaşe Nezaret kuruldu. Yaklaşık

⁴⁷ Toprak, *Milli İktisat...* s. 311.

⁴⁸ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, II.bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 16.

⁴⁹ Toprak, *Milli İktisat...*, s. 311, Tekeli, İlkin, "İaşe Nezareti ve Kara Kemal", s.1170

⁵⁰ *Sabah*, 5 Kanun-ı Sani 1335/ 5 Ocak 1919, no: 10466. Maliye Nazırı ile mülakat. Maarif Nazırı Rıza Tevfik gazeteye verdiği beyanatta "Bu nezaret katıyken lağvedilmeli çünkü me'kel (yiyimevi) olmuştur. Kontrolü kabil olmadığı cihetle herkes çalışıyor." demektedir.

⁵¹ *Sabah*, 27 Teşrin-i Evvel 1334/ 27 Ekim 1918 No:10395

⁵² *Söz*, 22 Kanun-ı Sani 1335/ 22 Ocak 1919 No:71, *Sabah*, 23 Kanun-ı Sani 1335/ 23 Ocak 1919, No: 10484

beş ay kadar faaliyet gösteren nezarete, üçü asil, üçü vekil olmak üzere altı nazır görev yaptı. Ancak büyük ümitlerle kurulan İaşe Nezareti de iaşe meselesinin çözümünde başarılı olamadı.

Savaşın getirdiği ağır problemler ve yöneticilerin bu husustaki başarısızlıkları meselenin çözümünü zorlaştırıyordu. Çünkü bu kurumlar olağanüstü şartlarda ihtiyaca binaen ortaya çıkmış yeni kurumlardı. Dolayısıyla geleneği ve tecrübesi olmadığı gibi teşkilatlanma yönünden de sıkıntılar yaşadı. Bu yüzden uygulamalarında çelişkiler ortaya çıkıyor ve istikrarlı bir yönetim tarzı ortaya konulaamıyordu. Diğer yandan bu kurumların başında bulunanlar gerek tecrübe ve bilgi birikimi eksikliği, gerekse uzun süre işbaşında kalamamalarından dolayı kendi plan ve programlarını hayata geçirebilme, sonuç alabilme şansına sahip olamadılar. Onların icraatları üzerinde başta basın olmak üzere muhtelif çevrelerin eleştirileri ve baskıları uzun süre görevde kalamamaları sonucunu doğuruyordu. Bütün bunların yanında iaşe kurumlarının esas itibarıyla kaynaklarının kıt oluşu, stokların yetersizliği ve üretim düşüklüğü karşısında yapabileceği bir şey de yoktu. Sadece bu yetersiz kaynakları ölçülü bir biçimde dağıtma görevi ile sınırlı bir işlev yüklenabiliyorlardı. Bu dağıtım işinde de zikredilen sebeplerden ötürü başarılı olunamadı. Ancak bu türeden kurumların oluşturulmasının piyasanın denetlenmesi, gelecekteki uygulamalara ve iktisat politikalarının belirlenmesine ışık tuttuğunu söylemek mümkündür.

Baş gösteren iaşe sıkıntısı beraberinde bir takım yolsuzluk, suiistimaller, ihtikâr, karaborsa ve vurgunculuk gibi problemleri de getirdi. Bunun sonucu olarak yeni zenginler sınıfı oluşmaya başladı. Bu zenginler sınıfı daha sonraki dönemlerde ekonomik hayatın şekillenmesinde önemli roller oynayacaktı. Diğer yandan bu sıkıntılar yoksul ve aç bir toplum kesimini üretti. Daha önce toplum hayatında bu kadar belirgin olmayan zengin-fakir ayrışması, batıda olduğu gibi, kendini göstermeye başladı. Dolayısıyla daha sonraki toplumsal yapılanmada da bu ayrışmaya dayalı etkiler kendini gösterdi.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri, Süreli Yayınlar ve Gazeteler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya Usulü İradeler Tasnifi

Düstur, İkinci Tertip, c. 10, Evkaf Matbaası, 1928, s. 558-563, *Takvim-i Vekayi*, 17 Ağustos 1334/1918, No: 3320.

Minber

Sabah

Söz

Takvim-i Vekayi

Tanin

Tasvir-i Efkar

Vakit

B. Tetkik Eserler

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, c. III, kısım: 4, Türk tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1998.

ÇAVDAR, Necati, *Mütareke Dönemi'nin İlk Aylarında İstanbul'sa Ekmek Meselesi*, Belleten, C.LXXVIII, S.281, 2014, ss.287-314

- DURU, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, II.bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, T.T.K. Yay., Ankara, 1994.
- İLKİN, Selim, TEKELİ, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşındaki Ekonomik Düzenlemeler İçinde İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey'in Yeri", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2000
- KÖSE, Osman, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Canık'ın İaşe Durumu (1914-1918)" *Belleten*, S: 238, Aralık-1999, Ankara- 2000, ss.775-812.
- ORUÇ, Arif, *Kara Kemal'in Son Günleri*, Hazırlayan ve Notlandıran: Tahsin Yıldırım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995
- , *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- ÜLGENER, Sabri F., *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984.

Summary

With the outbreak of World War I, the Ottoman Empire conscripted the young population, most of whom were engaged in agriculture. This situation resulted in a significant decrease in the country's agricultural production. The war also had a negative impact on the country's already underdeveloped industrial sector. On the other hand, the Ottoman Empire, which was blocked from the sea, was unable to import the necessary materials. All these factors resulted in the emergence of a food problem. The inadequacy of the measures taken by the Government of Union and Progress to solve the food problem resulted in the deepening of the problem. For this reason, the Government of Union and Progress adopted the decree on the establishment of the Ministry of Food on July 30, 1918 to regulate food affairs towards the end of the war. This decree was published in *Takvim-i Vekayi* on August 17, 1918 and applied on August 18, 1918. The Ministry would supply the army, the needy, civil servants and other necessities, prevent the cost of living and provide convenience in meeting the needs of the institutions that help the people.

From August 18, 1918 until its abolition on January 20, 1919, six ministers-three nobles and three deputies-took power. Kemal Bey in the Talat Paşa Government, Celal Muhtar Bey in the Ahmet İzzet Paşa Government, Muzaffer Bey (deputy) in the Second Tevfik Paşa Government, Raşit Bey, İzzet Bey (deputy) and Abdurrahman Bey (deputy) in the Third Tevfik Paşa Government,) assumed the task of the minister. It is not possible to declare that the ministers who were in office were successful in solving problems in a short while. Especially the difficulties encountered in the procurement of necessities pave the way for profiteering and the black market; corruption and abuse of public officials could not be prevented. This situation resulted in the emergence of economic and social problems such as cost of living, poverty, abuse and corruption.

Since the day it was founded, the Ministry of Food began to be referred to as an institution that was involved in corruption and abuse. At the same time, the organization of the food budget in terms of supervision, the excess of directorates and the high salaries of civil servants led to the decision to abolish the Ministry and transform it into a General Directorate. Finally, the Ministry of Food was abolished with the January 20, 1919 decree.

